

tions reported in the literature for suitable reptile biotopes showed that our research method using steel plates produced a reliable picture of the habitat use by Smooth snake and Slow worm, and to a lesser extent (but still useful for some types of biotopes) for Adder and Sand lizard. A surprising finding from our study was that disused meadows and arable fields with rough vegetation made important contributions to the conservation of reptile populations.

Literatuur

- ANONYMUS, 2005. Reptielen monitoren met plaatjes. In: RAVON Werkgroep Monitoring, Nieuwsbrief Meetnet Reptielen 33. RAVON, Amsterdam: 4-6.
- BLANKE, I., 2006. Effizienz künstlicher Verstecke bei Reptilienerfassungen: Befunde aus Niedersachsen im Vergleich mit Literaturangaben. Zeitschrift für Feldherpetologie 13 (1):49-70.
- BUGGENUM, H.J.M. VAN, R.P.G. GERAEDS & A.J.W. LENDERS (red.), 2009. Herpetofauna van Limburg. Verspreiding en ecologie van amfibieën en reptielen in de periode 1980-2008. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht: 268-279.
- LENDERS, A.J.W., 2000. Merkmethode bij de herpetofauna. Patronen van kopschilden als individuele herkenning bij de adder. RAVON 3 (1):13-18.
- LENDERS, A.J.W., 2008. Populatie dynamica bij reptielen in relatie tot het terreinbeheer. Resultaten van een veldstudie over meer dan dertig jaar in Nationaal Park De Meinweg. Natuurhistorisch Maandblad 97 (8):161-168.
- LENDERS, A.J.W. & P.W.A.M. JANSSEN, 2010. Populatieontwikkelingen bij Adders en Wilde zwijnen. Een onderzoek naar een mogelijk verband tussen de toename van het Wilde zwijn (*Sus scrofa*) en de afname van de Adder (*Vipera berus*) in het Meinweggebied. Natuurhistorisch Maandblad 99 (2):27-37.
- MUTZ, T. & D. GLANDT, 2004. Künstliche Versteckplätze als Hilfsmittel der Freilandforschung an Reptilien unter besonderer Berücksichtigung von Kreuzotter (*Vipera berus*) und Schlingnatter (*Coronella austriaca*). Mertensiella 15:186-196.
- READING, C.J., 1997. A proposed standard method for surveying reptiles on dry lowland heath. Journal of Applied Ecology 34 (5):1057-1069.
- CREEMERS, R.C.M. & J.J.C.W. VAN DELFT (red.), 2009. De amfibieën en reptielen van Nederland. Nederlandse Fauna 9. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis/European Invertebrate Survey Nederland, Leiden.
- DONKER, A., 2001. Tellen van reptielen met een nieuwe methode. De Levende Natuur 102 (6):286-287.
- HACHTEL, M., P. SCHMIDT, U. BROCKSIEPER & C. RÖDER, 2009. Erfassung von Reptilien – eine Übersicht über den Einsatz künstlicher Verstecke (KV) und die Kombination mit anderen Methoden. Zeitschrift für Feldherpetologie, Supplement 15:85-134.
- HOOF, P. VAN & R. KREKELS, 2001. Reptielen in de Boswachterij Ugchelen-Hoenderloo. RAVON 4 (3):41-45.
- HORGER, V.H., 2001. Using Arrays of Artificial Refuges to Survey for Reptiles in Shortgrass Steppe. Division of Natural Sciences, Illinois Community College, Oglesby. 10 augustus 2001. 11 januari 2010. <http://www2.ivcc.edu/horger/manuscriptA.doc>.
- JANSSEN, P., 2005. Individuele herkenning bij de adder. RAVON 8 (1):9-11.
- KUIJK, H.J. VAN & H.J.M. VAN BUGGENUM, 2009. Hazelworm. *Anguis fragilis* Linnaeus, 1758. In: Buggenum, H.J.M. van, R.P.G. Geraeds & A.J.W. Lenders (red.). Herpetofauna van Limburg. Verspreiding en ecologie van amfibieën en reptielen in de periode 1980-2008. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht: 268-279.

BOEKBESPREKINGEN

GALLENBOEK Overzicht van door dieren en planten veroorzaakte Nederlandse gallen

DOCTERS VAN LEEUWEN, W.M. 2009. Herzien en bewerkt door H.C. Roskam. Vierde druk. KNNV Uitgeverij, Zeist. 352 pagina's, gebonden. ISBN 978 90 5011 295 6. Prijs € 49,95 (leden KNNV/NHGL € 46,95). Verkrijgbaar bij de KNNV Uitgeverij (www.knnvuitgeverij.nl) of in de boekhandel.

In 1946 verscheen de eerste editie van het Gallenboek geschreven door W.M. Docters van Leeuwen en met tekeningen van H. Alta. Nu, meer dan zestig jaar later, vormt hun boek nog steeds de basis van het belangrijkste gallendeterminatiewerk dat Nederland kent en dat in de vierde herziene druk verschenen is. De inleiding van het boek is beknopt. Na een voorwoord met de belangrijkste wijzigingen ten opzichte van de derde druk uit 1982 (vooral veel nieuwe galveroorzakers uit Centraal- en Zuid-Europa ontdekten ons land) en een dankbetuiging, worden twee pagina's gewijd aan de levensloop van de in 1960 overleden hoofdauteur. Daarna worden dertig pagina's benut om uit te leggen wat een gal is, en welke organismen daarvan de belangrijkste veroorzakers zijn. Van een aantal van deze groepen wordt de levensloop onder de loep genomen. Het geeft aardige achtergrondinformatie over de galvormers, hoewel de vaktermen dit hoofdstuk niet eenvoudig leesbaar maken en deze begrippen in de rest van het boek nagenoeg niet meer nodig blijken. Na de inleiding volgt, midden in het boek, een zeer korte literatuurlijst

met 53 schriftelijke bronnen en een zeer korte lijst met relevante internetpagina's. Zeker de twee internetpagina's die geheel aan gallen zijn gewijd, vormen naast dit boek een uitermate waardevolle bron om determinaties van gallen te controleren. Vervolgens geven 16 platen met kleurenfoto's een beeld van de variatie van gallen en soms ook van galvormers, waarna de bulk van het boek volgt: een determinatietabel van meer dan 230 pagina's waarop grof geschat de kenmerken van circa 2.000 soorten gallen op paddenstoelen (enkele), mossen en varens (enkele) en hogere planten (het merendeel) de revue passeren. Het belangrijkste criterium voor opname in het boek was of de gal ooit in Nederland is aangetroffen. Daarom zijn behalve gallen op Nederlandse wilde planten, ook gallen op allerlei tuinplanten in de determinatietabel opgenomen. De gallen zijn gekoppeld aan hun gastheer, welke op volgorde van wetenschappelijke naam alfabetisch zijn gerangschikt. Voor de determinatie is dus kennis van hogere planten nodig. Vervolgens is de herkenning van de gal veelal eenvoudig. De

meeste planten worden namelijk slechts geparasiteerd door enkele soorten. Uitzonderingen zijn er echter ook. Studie aan galvormers op de Zomereik leverde tot nu toe in Nederland 102 soorten op! De tabellen worden verlevendigd door 582 zwart-wit tekeningen waarop even zoveel gallen worden getoond. Deze figuren hebben geen apart bijschrift; aan de hand van het figuurnummer kan in de tekst worden afgeleid welke gal het betreft. Daarnaast wordt in de zeer beknopte tekst per gal soms wel, maar soms ook geen informatie gegeven over de status en verspreiding. Waarschijnlijk heeft dit te maken met het bijzonder kleine aantal personen dat zich met de determinatie van gallen bezighoudt. Wie weet lukt het om dit in de vijfde druk van het boek te verbeteren. Met dit prima bruikbare determinatiewerk in de hand en de galleninternetpagina's als achtergrondinformatie, moet het toch lukken om de komende jaren veel meer (verspreidings)informatie te verzamelen over het intrigerende natuurverschijnsel dat galvorming is.

VELDGIDS EUROPESE ZOOGDIEREN

Twisk, P., A. van Diepenbeek & J.P. Bekker, 2010. KNNV Uitgeverij, Zeist. 368 pagina's met illustraties van Peter Twisk en foto's van Rolin Verlinde. ISBN 978 90 5011 260 4. Te bestellen via de KNNV Uitgeverij (tel. 030-2333544; e-mail: info@knnvuitgeverij.nl) of via internetpagina www.knnvuitgeverij.nl voor € 32,95 (€ 29,95 leden NHGL/KNNV) exclusief verzendkosten.

Eindelijk is de opvolger van de uitverkochte Zoogdieren van West-Europa, eveneens van de KNNV Uitgeverij, verschenen. Een veldgids met heldere illustraties van alle in Europa voorkomende zoogdiersoorten. De soortbeschrijvingen zijn kort en behandelen achtereenvolgens herkenning, habitat, leefwijze en hoe de soorten waargenomen kunnen worden. Bij de meeste soorten is ook een foto opgenomen. Niet noodzakelijk, wel fraai. Daarnaast is bijna elke soort van een klein verspreidingskaartje

voorzien, waarbij in een oogopslag is te zien waar de soort in Europa voorkomt. De soorten zijn natuurlijk logisch gerangschikt en worden vooraf gegaan met algemene informatie en herkenning per soortgroep. Het betreft hier geen determinatietabel maar beschrijvingen met illustraties, waarbij de onderlinge verschillen worden aangegeven.

Stond in de uitverkochte Zoogdieren van West-Europa nog een determinatietabel voor schedelresten, in de nieuwe veldgids is deze niet opgenomen. Wel staan de schedelkenmerken met illustraties per soortgroep vermeld. Niet echt handig als je een onderkaakje op naam wilt brengen, dat gaat toch echt handiger met een determinatietabel.

Al met al een compleet en zorgvuldig samengesteld boek met alle soorten van Europa. Een duidelijk voordeel in vergelijking met de oude versie. Het boek loopt wel letterlijk over van de informatie, daar zit dan ook een minpuntje. Het lettertype is klein en er is nogal wat tekst per pagina verwerkt. De illustraties zijn kleiner dan die in de 'oude' Zoogdieren van West-Europa, die overigens met 400 pagina's ruim 30 pagina's meer ter beschikking had dan de nieuwe gids! Dus moest er ruimte gewonnen worden en daardoor oogt het boek erg druk. Dit wordt versterkt omdat bij elke soortbeschrijving ook de illustratie van de soort nogmaals wordt afgebeeld.

Voor wie de Zoogdieren van West-Europa al in bezit heeft en weinig van doen heeft met de rest van Europa zal in dit boek weinig nieuwe informatie aantreffen. Wel zijn de lichaamsmaten aangepast naar de nieuwste gegevens. Ook voor de niet zoogdierliefhebber is deze nieuwe

gids een prachtig naslagwerk. Door zijn compacte vorm en compleetheit een echte veldgids voor de Genootschapper. Aanschaffen dus.

HENK HEULIGERS

AKKERVOGELS

Dijksterhuis, K. & H. Hut, 2009. Roodbont B.V., Zutphen. 144 pagina's in kleur, gebonden. ISBN 978 90 8740 060 6. Te bestellen via de Roodbont Uitgeverij (tel. 0575-545688; e-mail: info@roodbont.nl) of via internetpagina www.roodbont.nl voor € 19,95 exclusief € 3,95 verzendkosten.

De eerste indruk van het boek oogt zeer prettig. Een heldere indeling, maar zeker ook het gebruik van het prachtige fotomateriaal van Hans Hut maken het tot een waar genot om door het boek te bladeren.

Die indeling is min of meer tweeledig, aan de ene kant worden verschillende Nederlandse akkerreservaten toegelicht en aan de andere kant worden de akkervogels zelf beschreven. De tekstuele inhoud van de akkerreservaten is meer leeswaardig dan inhoudelijk van hoog niveau. Het geeft een kenschets van de verschillende Nederlandse akkerlandschappen in

Nederland en de personen en organisaties die zich daar voor hebben ingezet. Daarnaast is er in een nogal uitgebreid overzicht opgenomen met beschrijvingen van een groot aantal akkervogels. Voor een aantal soorten wordt concreet aangegeven wat voor de soort gedaan kan worden.

Aan het boek hebben een groot aantal subsidiënten bijgedragen, waaronder een aantal provincies. Dat zie je natuurlijk terug in de inhoud, van een aantal provincies zijn specifieke provinciale akkerlandschappen opgenomen. Limburgse bijdragen zijn er van Jules Bos, Bert Roelofs en Sjaak Gubbels over het akkerbeheer van de Kraijelheide en natuurlijk ontbreken ook de Zuid-Limburgse hamsterakkerreservaten niet, maar die zijn volgens Boena van Noorden dan ook onweersstaanbaar voor de akkervogels.

Wie in het thema geïnteresseerd is, zal het boek zeker aanschaffen. Het geeft een overzicht over de akkervogels en de aanwezige Nederlandse akkerreservaten. Helaas zijn er in het gehele boek maar twee pagina's besteed aan 'Treffende maatregelen'. Dit hoofdstuk zou meer aandacht verdienen en breder uitgemeten moeten worden. Met zinnen als "Welke soorten gezaaid moeten worden hangt af van de grondsoorten en de vogelsoorten waarvoor de randen bestemd zijn", blijft het natuurlijk erg algemeen en niet praktisch toepasbaar. Jammer, een gemiste kans naar mijn idee. Zeker voor zo'n boek. Het boek is breed weggezet in de media, hopelijk dat ook agrarische ondernemingen 'een graantje meepikken', dat zal onze akkerflora en -fauna zeker ten goede komen.

HENK HEULIGERS

RECENT VERSCHENEN

SPIKMANS, F, 2009. Monitoring reptielen spoorlijn Maastricht – Lanaken.

Stichting RAVON, Nijmegen (19 pp.). Het rapport is op te halen van de internetpagina van het RAVON: www.ravon.nl, onder 'publicaties' doorklikken naar 'rapporten'.

In het kader van de reactivering van de spoorlijn Maastricht-Lanaken, zijn er maatregelen getroffen voor het duurzaam behoud van reptielen in dit gebied. Deze maatregelen hebben tot doel een duurzaam voortbestaan van de aanwezige reptielen te verzekeren. Om vast te kunnen stellen of dit doel gerealiseerd wordt, wordt er een monitoringsonderzoek uitgevoerd.

De uitvoering van dit monitoringsonderzoek is opgenomen als voorwaarde in de verleende ontheffing op de Flora- en faunawet. Op basis van de resultaten van het monitoringsonderzoek kunnen waar nodig de genomen maatregelen bijgesteld worden. In 2008 is de eerste meting

uitgevoerd na het gereedkomen van de faunavoorzieningen. In deze rapportage worden de resultaten beschreven van 2009, het tweede onderzoeksjaar in dit onderzoek. Allereerst wordt de onderzoeksmethode beschreven, waarna ingegaan wordt op de waargenomen soorten en aantallen. Alle drie de reptielsoorten die in het gebied voorkomen, zijn tijdens het monitoringsonderzoek in 2009 weer aangetroffen. Per soort worden de resultaten samengevat, wordt een vergelijking met de resultaten van vorig jaar gemaakt en wordt een beschouwing gegeven over het functioneren van het nieuwe leefgebied voor de soort.

Wie zijn rapport, boek, etc. opgenomen wil zien in deze rubriek, kan een literatuurverwijzing met een korte inhoudsbeschrijving en bestelwijze opsturen naar de redactie o.v.v. 'recent verschenen'. De publicaties moeten betrekking hebben op voor Limburg relevante onderwerpen. De meeste in deze rubriek besproken rapporten kunnen worden ingezien bij het bureau van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Graag even van te voren bellen of iemand aanwezig is (tel. 0475-386470).

GUIDO VERSCHOOR